

'וילך ה' באשר כילה לדבר אל אברהם, ואברהם שב למקומו' (בראשית יח, לג).

פירש רש"י: 'וילך ה' וגו'; כיון שנשתתק הסניגור – הלך לו הדיין'.

ואברהם שב למקומו

צריך עיון: מהו 'וילך ה'"? הן 'מלוא כל הארץ כבודו' (ישעיה ו, ג)!

כמו כן: מהו 'ואברהם שב למקומו'? הרי 'וירא אליו ה'' היה במקומו, ולאן יש לו לחזור?[א]

ראיתי שהעיר בן האברבנאל: 'השאלה הב"ד: באומרו 'וילך ה' באשר כילה לדבר אל אברהם, ואברהם שב למקומו'; כי הנה לא מצאנו בשאר נבואותיו בהפסקתם, שיאמר 'וילך ה'"! עיין לו מה שתירץ לפי דרכו.

נראה, שנתעורר בשאלה זו גם המשך חכמה, שפירש: 'הוא רמז למה שאמרו ז"ל (שבת קכז.): 'גדולה הכנסת אורחים מקבלת פני השכינה'. והנה אברהם היה עסוק בהכנסת אורחים; אם כן, בשהלך לדבר עם השכינה ושב למקומו – היינו שהלך למדרגה הגדולה שהיה לו מקודם. אבל לולא זה – היה אברהם הולך ממעלה אל מעלה, והוא הולך תמיד; ולא יתכן עליו 'שב למקומו''.

לפי דבריו, 'ואברהם שב למקומו' – היותר גבוה'[ב].

ברם, לפי המבואר בדברינו אשתקד (מאמר 'וישא עיניו וירא – דרגא מתוך דרגא'), נראה דהכוונה ב'וילך ה'', היינו שנסתיים מראה ד'וירא אליו ה''; דהיינו שנסתיימה אותה דרגה של 'אליו'; ובי אז אברהם שב למדרגתו הקודמת, שבה נקרא 'אברהם'.

שוב מצאתי שכן פירשו בזוהר (מדרש הנעלם וירא קה.): 'מה כתיב? 'וילך ה' כאשר כילה לדבר אל אברהם, ואברהם שב למקומו'; מהו 'למקומו'? למקום מעלתו הידועה!

וכן מבואר בתרגומי אונקלוס ויונתן: 'ואיסתלק יקרא דה' כד שיצי [או 'פסק'] למללא עם אברהם; ואברהם תב לאתריה'. לדברי התרגומים נמצא שאברהם שב למעלתו הרגילה, בשחסר את 'יקרא דה''.

נראה שלזה התכוון הרד"ק: ''וילך ה'' - ונסתלק כבודו מעליו, ונראה לו מתוך המראה ששב למקומו במקום שבאה אליו הנבואה; ואחר שכלתה המראה – מצא עצמו בביתו, במקום שהיה יושב שם'. היינו: שנסתלק כבודו מעליו, וחזר למקומו הראשון.

[א] א"ה. ועיין רש"י בבעין זה (פס' כב); ותירוצו שם לכאורה לא יועיל בכאן.

[ב] ראיתי היום פיסת עיתון ['יתד'] על פני הרחוב, למוצאי יום הבחירות; נכתב שם, שהגאון הצדיק רבי משה אהרן ברוורמן זצ"ל, משגיח ישיבת גרודנא, אמר בזמנו לתלמידיו מיד לאחר הבחירות פסוק זה: 'ואברהם שב למקומו'! למעלתו הקודמת!

אמנם זכיתם לקיים את המצוה ולשמוע לדברי חכמים; הצבעתם, פעלתם והפעלתם. בעת – אל לכם לדוש בתוצאות המדגמים והפרשנויות שסביבן [יש סקרנות גדולה, ותוצאות האמת רחוקות, ודין גרמא לדיבורים ודיבורים ודיבורים; חלומות וגיבובי שטויות]; 'ואברהם שב למקומו'!

כבר הבאתי לפניכם (מאמר 'האדם, המשכן ובריאת העולם' לפרשת תרומה) את שיחתו של הגאון רבי זלמן רוטברג זצ"ל ראש ישיבת בית מאיר, בישיבת אור התורה. גם אז, היתה שיחתו אחרי הבחירות, בימים ההם בזמן הזה, לפרשת לך לך. הוא דיבר אודות שיחת המלאך והגר (בראשית טז, ח-ט): 'ויאמר: הגר שפחת שרי! אי מזה באת ואנה תלכי? ותאמר: מפני שרי גברתי אנוכי ברחת! ויאמר לה מלאך ה': שובי אל גבירתך, והתעני תחת ידיה'.

הנה הגר התפעלה על עצמה: 'הגם הלום ראיתי אחרי רואי' (שם, יג); עודנה רואה מלאכים, כבבית אברהם! סבורה היא שהיא במעלתה הראשונה. אך לא: 'מאין באת!' 'שובי אל גבירתך!' אדם צריך לדעת היכן המעמד שלו נמצא, ולהיות שייך ומצוי שם כל העת. גם ראיית מלאכים זו – היא פחותה מראיית המלאכים שבבית אברהם.

הוא אמר אז: אם בחור היה יודע, כשהוא יורד לחדר האוכל, שהרשב"א והריטב"א מחכים לו על הסטנדר – הרי ברי שהוא היה אוכל אחרת! 'מאין באת' (אבות ג, א)! גם זה צריך לדעת!

צריך לדעת, גם כשיש עלייה – איפה העלייה היותר גדולה!

איני אומר חלילה שההצבעה היא בכלל 'ירידה'; אבל יש עלייה יותר!

זכינו אתמול למצוה הכי גדולה. אפילו מי שלעולם לא דיברו לצאת; כל הרבנים שיכלו לצעוק – יצאו. גם אני הרגשתי צורך; בקשתי מהרב מיכאל מלכיאלי הי"ו להשתתף גם אני. הוא ביקש סרטון קצר, והוא אכן פורסם ברשתות. כולם יוצאים מגדרם; הולכים ומדברים. לא היה כדבר הזה מעולם. אני לא זוכר כמותו. זו אכן היתה מצוה אדירה; אבל צריך אחר כך לחזור ל'מאין באת'! 'ואברהם שב למקומו'! לגמור בזריזות; עכשיו, לא מעניין אותך. אתה את שלך עשית, ותחזור למקומך!

לא חשבתי לדבר על זה; אך מאת ה' שנזדמן לפניי אותו גזיר עיתון, שאדבר. מרן מר חמי זיע"א, בידוע, היה פועל בכל כוחו לפני הבחירות ובמהלכן; אך מפורסם הדבר כי כשבאו לספר בפניו את התוצאות בשמחה – היה כבר שקוע בלימודו! שמע בחצי אוזן – ושב לתלמודו.

ממדרגת 'יראה' זוכה ל'ראייה' ול'אור י"ה'

צריך ביאור לקרב לדעתינו, מהי מהות המדרגות וההשגות שהשיג קודם, ואותן שהשיג אחר כך, ובמה הן נבדלות? ומה הדרך להשגת מדרגות אלו?

מצאתי את שאהבה נפשי להסביר העניין, במה שמבואר בספר חרדים (ידיעת הבורא יתברך פ"ג): 'האנשים הצדיקים, אור תבלת זה [המבואר לעיל מיניה (פ"ב)] מאיר על ראשיהם; ואף על אשר היו חטאים, ושבו בתשובה שלמה בכל לבבם ובכל נפשם ובכל מאודם; דוגמת מלאכי השרת, דכתיב (בראשית יט, א): 'ויבואו שני המלאכים [וגו']; וירא לוט'; ושם איתא בזוהר (וירא קז.), זה לשונו: 'ויירא לוט' – חמא לשבינתא. וכי מאן יכול למחמי לשבינתא? אלא: חמא זהרא חד [ד]נהיר, [דקא] סלקא על ראשייהו. ובדין – 'ויאמר הנה נא אדנ'י' (שם, ב) – באלף דל"ת; כמה דאיתמר; ובגין שבינתא ההוא נהירו דנהיר קאמר'; עד כאן לשונם. ומינה למוד ל'וירא' דכתיב נמי גבי אברהם, דהכי הוא פירושיה; 'וישא עיניו וירא, והנה שלושה אנשים ניצבים עליו; וירא וירץ לקראתם [מפתח האוהל] וישתחו וגו'' (יח, א).

'והסיבה ששורה על ראשיהם, מפני שהם חרדים מפניו יתברך; שנאמר (יחזקאל א, יח): 'וגובה להם, ויראה להם'. ושם אור זה: 'יראה'; ומצא מין את מינו, וניעור. וכן הצדיקים: תמיד יראים מפניו, שאין מסיחים דעתם ממנו יתברך; ולכך שורה על ראשיהם. ולכך נקראו הצדיקים 'מלאכי השרת', כדאיתא בסוף מסכת קידושין (עב.), ובסוף פרק שני דנדרים (כ:): מאן מלאכי השרת? רבנן; ואמאי קרי להו 'מלאכי השרת'? משום דמצויינים במלאכי השרת. ופירש רש"י (קדושין שם): 'במלבושים נאים; עד כאן. והרמז: שתמיד יעטו במעיל חרדה מלפניו, כדכתיבנא לעיל (הקדמה למצוות אות א). זכר לדבר: 'חרד[ות] ילבשו' (יחזקאל כו, טז). ועליהם אמר דוד (תהלים קג, כ): 'ברכו ה' מלאכיו'; כדאיתא בזוהר (הקדמה יב:; לך לך סתרי תורה צ.[ג]) ובמדרש (ויק"ר פ' א סי' א). ובכמה דוכתי בזוהר (שלח קסט:; פנחס רכ:), מפורש שמאיר אור זה על ראש הצדיקים; ועל זה נאמר (מיכה ב, יג): 'וה' בראשם'. ועכשיו, הדבר נסתר; ולעתיד – יהיה נגלה; דכתיב (זכריה ט, יד): 'וה' עליהם יראה''.

[ג] זו לשון הזוהר: 'דבר אחר: 'ברכו ה' מלאכיו', אילין אינון צדיקיא בארעא, דאינון חשובין קמי קודשא בריך הוא כמלאכי עילאי ברקיעא; בגין דאינון 'גיבורי כח': דמתגברי על יצריהון, כגבר טב דמתגבר על שנאיה'.

[ד] א"ה. ראה עוד במאמר 'אין מחסור ליראיו' לפרשת בהעלותך, ובספר מעשה בית ודין (מאמר 'משברים' לפרשת בהעלותך).

[ה] לפי דבריו, נראה לפרש דברי אימו של רב נחמן בר יצחק (שבת קנו:): 'בסי רישיך, כי היכי דתיהווי עלך אימתא דשמיא'. רמזו בזה, שיראת שמיים – היא סוג של מלבוש העוטה את האדם, כאמור ביחזקאל: 'חרדות ילבשו'. ופירש המצודת דוד שם: 'יהיו מסובבים בחרדה, כמלבוש המסבב את הגוף'. כלומר: תכסה ראשך בחרדה כמעטה עליך. [וראה להלן מדברי הזוהר המובאים בחרדים].
אכן, התפעלתי מרגשי הקודש של מרת אימי עליה השלום, שאחר פטירת מורי ורבי הגאון החסיד רבי רפאל ברוך טולידאנו זצ"ל [ו"ח בחשוון תשל"א], ביקשה מרעייתו הרבנית רחל עליה השלום, בגד מבגדיו. היא קיבלה גלימה, וממנה תפרה כיפות לנו, ילדיה [א"ה. ראה במעשה בית ודין (מאמר 'בגדי כהונה ותחפושות פורים' לפרשת תצוה)]. היה לה את הרגש שאפשר לזכות לעטות יראת שמיים בכיפה מבגדי הצדיק; כי יראתו – היא לבושו.

מבואר בדבריו: שעל ידי 'יראה' – זוכים לאותה 'ראייה'[ז], ולאותו אור העוטה עליהם כשלמה הנקרא 'נהירו'. והיינו, שבכח היראה – לזכות לראיה מיוחדת, בה שוכן 'אור י"ה'. שבאותו אור, יראה מה שלא נראה לכל אחד, אלא לצדיק ירא ה'. הצדיקים זוכים לאור זה, מיראתם וחרדתם. וכפי יראתם – כן זוכים לאור ולראיה. וזה שכתב: 'וכן הצדיקים: תמיד יראים מפניו, שאין מסיחים דעתם ממנו יתברך; ולכך שורה על ראשיהם'[ה].

האור המתגלה בפטירת הצדיק

והמשיך עוד: 'וגם בעולם הזה, אחר היפרד הנשמות מן הגוף, בבואה אל גן עדן – עליהם יראה האור הזה לעיני כל היושבים שם. וזהו שאמרו ז"ל (ברכות יז.): 'צדיקים יושבים, ועטרותיהם בראשיהם'; לא אמרו 'עטרות', אלא 'עטרותיהם': שכבר היו עליהם בעולם הזה בהסתר.

'וראיה שגם על ראש בעלי תשובה מאירה, ממר עוקבא[ו]: שהיה בעל תשובה, והיתה מאירה על ראשו; כדאיתא בסוף פרק חמישי דשבת (נו:), ובסוף פרק שלישי דסנהדרין (לא:)[ז]: 'שלחו ליה למר עוקבא: לדזיו ליה כבר בתיה, שלם!', וכתב שם רש"י ז"ל: ''לדזיו ליה כבר בתיה' – כמשה שהוא בן בתיה; ל[מ]י שמקרין אור פניו כמשה רבינו, שגידלתו בתיה בת פרעה. לשון אחר: 'כבר בתיה' – כמשה שהוא בן בית; דכתיב (במדבר יב, ז): 'בכל ביתי נאמן הוא'. 'לדזיו ליה' – על שם שהיה חכם, וכתיב (קהלת ח, א): 'חכמת אדם תאיר פניו'. ומצאתי בספר הגדה[ח], שהיה מר עוקבא בעל תשובה, ונתן עיניו באישה אחת, ועלה בליבו טינא, ונפל בחולי, ואשת איש היתה. לימים, נצרכה אותה אישה בלום ממנו, ומתוך דוחקה נתרצית לו, וכבש יצרו ופטרה לשלום, ונתרפא. וכשהיה יוצא לשוק – היה נר דולק בראשו מן השמיים; ועל שם כך קרו ליה 'נתן דצוציתא' במסכת שבת: על שם ניצוצין דנורא[ט]. הבא נמי להכי כתבי ליה הכי: על שם האור שהיה זורח על ראשו'. עד כאן לשונו בסנהדרין. וכן כתבו נמי בתוספות בשבת (ד"ה דצוציתא)[י]. ואף על פי שהאור נסתר לעיני המון העם, לחסידים הקדושים היה נגלה בזמן הגמרא.

[ו] א"ה. ראה בספר יוחסין (מאמר שני סדר האמוראים אות ע בערך מר עוקבא בר נחמיה) איזה 'מר עוקבא' הוא, ומה שכתב עליו בסדר הדורות (תנאים ואמוראים אות נ ערך 'נתן דצוציתא'). וראה בסדר עולם זוטא: 'וכד שביב, פש נתן עוקבן, הוא נתן דצוציתא'.

[ז] א"ה. נראה דצריך לומר: שהיה בעל תשובה, כדאיתא בסוף פרק חמישי דשבת (שם), והיתה מאירה על ראשו, כדאיתא בסוף פרק שלישי דסנהדרין (שם). וראה להלן, ועיין.

[ח] א"ה. ראה בשאילתות (פ' וארא שאילתא מב), ושם נתבאר שבו אירע המעשה המבואר בסנהדרין (עה:), שאמרו חכמים שאין לו תקנה, אך לא נזכר הענין שלבסוף נצרכה לו וכו'. וראה מרגליות הים שם שרצה לבאר דכוונת הש"ס בשבת 'והיינו נתן דצוציתא' היא לבעין המעשה שהביא רבי נתן במנחות (מד:), באותו אחד שניצול על ידי ציציותיו מלחטוא. עיין שם. וביוצא בזה בבן יהוידע (סנהדרין שם). וראה עוד בספר עושה פלא (עמ' שסז) המעשה באורך. [ומקורו בסדר הדורות שם מספר מעשיות של רבינו ניסים בר יעקב לדונש חתנו (חיבור יפה מהישועה), והובא גם בענף עץ אבות (ד, יא)].

[ט] א"ה. תיבות 'על שם ניצוצין דנורא' ליתא לפנינו ברש"י.

[י] א"ה. שם אמר כן רבינו תם בשם מדרש, ולא מצאתיו. ואולי כוונתו לספר המעשיות לרבינו ניסים הנ"ל, ושם איתיה.

'ומי שיודע בעצמו שהוא צדיק גמור, או בעל תשובה גמור – צריך שיהיה תמיד ביישוב ובבובד ראש, ונותן לב על אור הזה שעל ראשו; כי מה' היתה לו. ואם אינו רואה אותה בעיני בשרו – תהיה האמונה חזקה בליבו, בעין ראייה. והרי אתה רואה במלכותא דארעא הגינישאשרו"ש, שיש על ראשיהם כובע לבן, הוד מלכות על גבי הכובע שלהם; והם מתפארים בו ונכבדים בעיניהם. וזהו פירוש שני בפסוק (קהלת ב, יד): 'החכם עיניו בראשו', שכתבתי לעיל (פ"א). והכי מפורש בפרשת בלק בזוהר, בדרש הינוקא (קפז:); וזו לשונם: 'פתח ואמר: 'החכם עיניו בראשו'; וכי באן אתר עינוי דבר נש אלא בראשו? דילמא בגופי[ה], או בדרועי[ה] – דאפיק לחכם יתיר מכל בני עלמא? אלא קרא הכי הוא ודאי: דתנן: לא יהך בר נש בגילויא דרישא ד' אמות; מאי טעמא? דשבינתא שריה על רישיה. וכל חכים – עינוי ומילוי בראשו אינון: בההוא דשריא וקיימא על רישיה! וכד עינוי תמן, לינדע דההוא נהורא דאדליק על רישיה איצטריך למשחא; בגין דגופא דבר נש – איהו פתילא; ונהורא אדליק לעילא. ושלמה מלכא צווח ואמר (קהלת ט, ח): 'ושמן על ראשך אל יחסר'; דהא נהורא דבראשו איצטריך למשחא, ואינון עובדין טבין. ועל דא – 'החכם עיניו בראשו', ולא באתרא אחרא'. עד באן לשונם.

'וסיפיה דקרא (קהלת ב, שם) – 'והכסיל בחושך הולך' – יפורש לפי דרך זה, על רוח הטומאה הנקרא 'חושך' – כמפורש בזוהר בכמה דוכתא (פקודי רסח:; רע"מ נשא קכג:) – חופפת על הרשע מראשו ועד רגליו. ועל זה 'עוונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין א'להיכם' (ישעיה נט, ב)'.

הנה התבאר, שיש אור מיוחד השורה על ראש הצדיק[יא]. עוד מבואר, שאור זה – מתגלה יותר בעוצמתו, אחר היפרד הנשמות מן הגוף, בבואה אל גן עדן עליהם יראה האור הזה, לעיני כל היושבים שם.

אור שבעת הימים המתגלה בפטירת הצדיק

ביוצא בו ראיתי באלשיך (אסתר ג, יב) שכתב: 'כי תוך שבעת ימי אבל, הצדיק נהנה העולם הזה מזבותו; למה? שעוד נפשו בלתי נפשטה ונפרדת מהעולם הזה. כאשר מצינו שבעת ימי מתושלח, עיכב הוא יתברך המבול מפני כבודו; כמאמרם ז"ל (סנהדרין קח:) על 'ויהי לשבעת הימים והמבול היה וכו'' (בראשית ז, י).

'ולא עוד, אלא **שהאיר הקדוש ברוך הוא העולם כל שבעת ימי אבלו, באור הרוחני שנברא ביום ראשון לששת ימי בראשית, אשר גנז לצדיקים לעתיד לבוא**, כמאמר חכמינו ז"ל (ב"ר פ' ג סי' ו) על 'ואור החמה יהיה שבעתיים כאור שבעת הימים' (ישעיה ל, כו) – כאור שבעת ימי מתושלח'.

חמישה אורות הן

עוד יש ללמוד, מדברי האברבנאל (בראשית א, ה) במהות אור שבעת הימים: 'ולהיות האור ההוא בריאה א'להית – העלו מעלתו, באומרם (חגיגה יב. וב"ר בנ"ל) שגנזו הקדוש ברוך הוא לצדיקים לעתיד לבוא; רצונם לומר: שאז תבוא האומה במעלות השלמות כל כך, שלא ישתמשו בדברים וגם לא במאורות כפי המנהג הטבעי; אלא בדברים ניסיים, נמצאים על צד ההשגחה והרצון הפשוט המוחלט באור הראשון. והוא עניין מאמר הנביא 'והיה אור הלבנה – כאור החמה; ואור החמה – יהיה שבעתיים, כאור שבעת הימים'.

'וראיתי בדברי הנשיא רבי אברהם ברבי חייא בספרו הנזכר (מגלת המגלה ש"ב), שזכר בזאת הפרשה חמישה פעמים 'אור', ושני פעמים 'חושך'; ושהיה זה לרמוז לשפע הא'להי המושפע ממנו יתברך. והנה, מעלות אותו השפע – הם ה'; ולכן נאמר שם 'אור' הרומז אליהם ה' פעמים בפרשה. הא' – הוא השפע המגיע אל השכלים הנבדלים; ובנגדן אמר (בראשית א, ג): 'ויאמר א'להים: יהי אור'. והב' – הוא השפע אשר יושפע אל הגלגלים בהניעו יתברך אותם בתנועה הכוללת הראשונה; ועליו אמר (שם): 'ויהי אור'. והג' – הוא השפע המגיע נביאים בנבואותיהם; ועליו נאמר (שם, ד): 'וירא א'להים את האור כי טוב'. והד' – הוא השפע המגיע לחכמים האמיתיים, אשר בו יבדילו בין האמת והשקר; ועליו נאמר (שם): 'ויבדל א'להים בין האור ובין החושך'. והה' – הוא השפע המגיע לנפשות אחר המוות, אם בשכר ואם בעונש; ועליו נאמר (שם, ה): 'ויקרא א'להים לאור יום, ולחושך קרא לילה'. כי הנה אור האמונות האמיתיות והמעשים התוריים המשובחים, יעשו יום בשכר גן עדן; וחושך האמונות הכוזבות והמעשים המגונים, יעשו לילה בעונש גהינם. ואמנם, החושך שנזכר למעלה בפסוק השני – הוא רמז לזמן שאין בו ממשות ולא מציאות, כי אם בדעת האדם. אלה הם דברי הנשיא; ועם היותם רחוקים מפשט הפרשה וענייני האור – אין ספק שהם דברי פי חכם חן. כי הנה עם היות פשט הכתוב כפי אמיתתו אחד – אינו רחוק שירמוז עוד אל דברים אחרים, שהם מכלל השבעים פנים שיש לתורה (זוהר בראשית מז: ועוד)'.

החכמה והנבואה מאור שבעת הימים

הנה מבואר בדבריו, שהשפעת החכמה והנבואה שזוכה לה הצדיק – הן מאותו אור שבעת הימים. כלשונו: 'והג' – הוא השפע המגיע נביאים בנבואותיהם; ועליו נאמר: 'וירא א'להים את האור כי טוב'. והד' – הוא השפע המגיע לחכמים האמיתיים, אשר בו יבדילו בין האמת והשקר; ועליו נאמר: 'ויבדל א'להים בין האור ובין החושך''.

[יא] כבר סיפרנו (מעשה בית ודין מאמר 'ותפתח ותראהו – שכינה' לפרשת שמות; מטה"ש ח"ד עמ' 38) אודות צייר בינלאומי, שצייר את דמותו של מרן מר חמי זיע"א. הוא בא אל בית מרן, ואמר שניסה לצייר את דיוקנו, אך ראה זה פלא: הינו מצייר מוחק, מצייר ומוחק פעמים רבות, שלא כפי הרגלו, באשר הוא לא מצליח להעלות על הקנבס את ה'הילה' המיוחדת שיש סביב הרב.
כן סיפרנו (מאמר 'שחלק מחכמתו ליראיו' לפרשת מקץ; מטה"ש שם עמ' 21), על אותו זמר מפורסם לא דתי, המבוקש מאוד ואשר מופיע בפני עשרות אלפים; שכשביקש להעביר את ספרו סבו הצדיק לידי מרן זצ"ל, התרגש וערד בלובב, כשפיו ממלמל תיבות אחדות: 'אדם קדוש; אדם קדוש!' עד כי הרבנית, כשראתה את המחזה – חשה להרגיעו.
כמדומה, שחזה בה, באותה הילת קדושה, ולא יכול היה להביט באותו אור!

האור מייצר את הגן עדן והחושך מייצר את הגהינם

עוד מבואר בדבריו, שהאור החמישי – רומז לאור המתגלה בפטירת הצדיק. שכן כתב: 'והה' – הוא השפע המגיע לנפשות אחר המוות, אם בשכר ואם בעונש; ועליו נאמר: 'ויקרא א'להים לאור יום, ולחושך קרא לילה'. כי הנה אור האמונות האמיתיות והמעשים התוריים המשובחים, יעשו יום בשכר גן עדן; וחושך האמונות הבוזבות והמעשים המגונים, יעשו לילה בעונש גהינם'.

והיינו שבאור זה הנוצר מיראת ה' – הצדיק יוצר את הגן עדן שלו. וחלילה, להיפך: מהחושך של הרשע – יוצר הוא את הגהינם שלו!

יראת ה' היא חכמה

והנה באיוב (כח, כח) נאמר: 'הן יראת ה' היא חכמה'. וביאר המסילת ישרים (הקדמה): 'והנה הכתוב אומר: 'הן יראת ה' היא חכמה'; ואמרו רבותינו ז"ל (שבת לא:): 'הן' – אחת; שכן בלשון יווני קורין ל'אחת' – 'הן'. הרי שהיראה היא חכמה, והיא לבדה חכמה. וודאי שאין נקרא חכמה מה שאין בו עיון. אך האמת היא, כי עיון גדול צריך על כל הדברים האלה, לדעת אותם באמת ולא על צד הדמיון והסברה הבוזבת; כל שכן לקנות אותם ולהשיגם.

'ומי שיתבונן בם, יראה שאין החסידות תלוי באותם הדברים שיחשבו המתחסדים הטיפשים; אלא בדברי שלמות אמיתי וחכמה רבה. הוא מה שמשה רבנו עליו השלום מלמדנו באומרו (דברים י, יב-יג): 'ועתה ישראל, מה ה' א'להיך שואל מעימך, כי אם ליראה את ה' א'להיך, ללכת בכל דרכיו, ולאהבה אותו, ולעבוד את ה' א'להיך בכל לבבך ובכל נפשך. לשמור את מצוות ה', ואת חוקותיו'. כאן בלל כל חלקי שלמות העבודה הנרצית לשמו יתברך; והם: היראה; ההליכה בדרכיו; האהבה; שלמות הלב; ושמירת כל המצוות'.

מבואר בדבריו, כי בדי להשיג יראה – נדרשת חכמה גדולה!

חכמה מושלמת על ידי יראה

אולם נראה עוד פירוש לפסוק זה: דלזכות לחכמה מושלמת – אין זובים אלא על ידי יראה. וכן מפורש בזוהר חדש (בראשית ל.): 'ראה כמה יש לו לאדם להרהר, ולדקדק בליבו בכל יום ויום, ולפשפש במעשיו, ולדקדק בכל ענייניו; ויהרהר בליבו: שלא בראו הקדוש ברוך הוא, ונתן בו נשמה עליונה, ומעלה על שאר בריותיו – אלא להרהר בעבודתו, ולהידבק בו; ולא ילך אחר ההבל! דאמר רבי יוסי, אמר רבי חייא: כד ברא קודשא בריך הוא לבר נש – אסקיה קמיה בדיוקניה; והוא יתיב ואתרי ביה, ואמר ליה: אנא עביד לך בגיני, למיהווי את שולטנא ומלכא על כולא בגיני; אנא – לעילא; ואנת – לתתא! ועוד אנא יהיב בך נשמתא, למינדע סובלתנו וחכמתא – מה דלית כן לשאר בריין! הווי זהיר לאסתבלא ביקרי! הווי זהיר למעבד פיקודי! ובר מני – לא יהא שולטנא יקירא כוותך!

'ומנא לן דאתריה ביה, ואזהיר ליה על דא? הדא הוא דכתיב: 'ויאמר לאדם: הן יראת ה' היא חכמה; וסור מרע בינה'. בלומר: בשתחול יראתי עליך – אז תשיג חכמה, שהיא למעלה על הכל'.

שבר היראה – תורה

וכן מבואר בשמות רבה (פ' מ ס' א): 'אמר רבי הושעיא: כל מי שהוא יודע, ואין בידו יראת חטא – אין בידו כלום. כל נגר שאין בידו ארגליא שלו – אינו נגר! למה? שקפליות של תורה – ביראת חטא; שנאמר (ישעיה לג, ו): 'יראת ה' היא אוצרו'.

'אמר רבי יוחנן: כל מי שיודע תורה, ואינו עושה – מוטב לו שלא יצא לעולם, אלא נהפכה השליא על פניו! לבך נאמר: 'ויאמר לאדם: הן יראת ה' וגו''.

'אמר רבי חייא בר אבא: מהו 'הן יראת ה' וגו''? אמר הא'להים: אם היו לך מעשים טובים – אני נותן לך שכר; ומה שכר? תורה; שנאמר: 'ויאמר לאדם: הן יראת ה' היא חכמה, וסור מרע בינה', ואם סרת מן הרע – אני מעמיד ממך בני אדם שמבינים בתורה. מהיכן אתה למד? מיוכבד ומרים: בעת שיראו מהא'להים, כדכתיב (שמות א, יז): 'ותיראן המילדות את הא'להים'; אמר רבי ברכיה בשם רבי חייא בר אבא: שכר היראה – תורה: שמיוכבד – העמיד הקדוש ברוך הוא את משה, וזכה שתיכתב התורה על שמו; שנאמר (מלאכי ג, כב): 'זכרו תורת משה עבדי'; וכתיב (דברים לג, ד): 'תורה ציווה לנו משה'. מרים, על ידי שסרה מן הרע ומן החטא – העמיד ממנה הקדוש ברוך הוא בצלאל, וזכה לחכמה ולבינה. הדא הוא דכתיב (שמות לא, ב): 'ראה קראתי בשם בצלאל', וכתיב (שם, ב): 'ואמלא אותו רוח א'להים, בחכמה [ו]בתבונה ובדעת''.

יראת ה' היא אוצרו

אפשר דזו כוונת הגמרא בשבת (שם.): 'אמר ריש לקיש: מאי דכתיב (ישעיה שם): 'והיה אמונת עתיך, חוסן ישועות חכמת ודעת [יראת ה' היא אוצרו]'? 'אמונת' – זה סדר זרעים; 'עתיך' – זה סדר מועד; 'חוסן' – זה סדר נשים; 'ישועות' – זה סדר נזיקין; 'חכמת' – זה סדר קדשים; 'ודעת' – זה סדר טהרות. ואפילו הכי – 'יראת ה' היא אוצרו'!

'אמר רבא: בשעה שמכניסין אדם לדין – אומרים לו: נשאת ונתת באמונה? קבעת עיתים לתורה? עסקת בפריה ורביה? ציפית לישועה? פלפלת בחכמה? הבנת דבר מתוך דבר? ואפילו הכי: אי 'יראת ה' היא אוצרו' – אין; אי לא – לא!

'משל, לאדם שאמר לשלוחו: העלה לי בור חיטין לעלייה. הלך והעלה לו. אמר לו: עירבת לי בהן קב חומטון? אמר לו: לאו. אמר לו: מוטב אם לא העליתה! וכו'.

'אמר רבה בר רב הונא: כל אדם שיש בו תורה ואין בו יראת שמיים, דומה לגזבר שמסרו לו מפתחות הפנימיות, ומפתחות החיצונות לא מסרו לו. בהי עיילי? מבריז רבי ינאי: חבל על דלית ליה דרתא, ותרעא לדרתא עביד.

'אמר רב יהודה: לא ברא הקדוש ברוך הוא את עולמו – אלא בדי שייראו מלפניו; שנאמר (קהלת ג, יד): 'והאלהים עשה שייראו מלפניו'.

'רבי סימון ורבי אלעזר הוו יתבי. חליף ואזיל רבי יעקב בר אחא; אמר ליה חד לחבריה: ניקו מקמיה; דגבר דחיל חטאין הוא! אמר לו אידך: ניקו מקמיה; דגבר בר אוריין הוא! אמר ליה: אמינא לך אנא ד'גבר דחיל חטאין הוא' – ואמרת לי את 'בר אוריין הוא'? תסתיים דרבי אלעזר הוא דאמר דגבר דחיל חטאין הוא: דאמר רבי יוחנן משום רבי אלעזר: אין לו להקדוש ברוך הוא בעולמו – אלא יראת שמיים בלבד; שנאמר: 'ועתה ישראל, מה ה' א'להיך שואל מעימך – כי אם ליראה וגו'". ובתיב: 'ויאמר לאדם: הן יראת ה' היא חכמה וגו'", שבן בלשון יווני קורין לאחת 'הן'; תסתיים'.

ירא חטא חשוב מן המופלג ממנו בחכמה

הרי הפליגו במעלת יראת שמיים, שהיא חשובה יותר אף מריבוי החכמה. וכן פסקו בתשובות הגאונים (מוסאפיה ליק סי' ב): 'ואם ירא חטא – חשוב הוא מן המופלג ממנו בחכמה; בדאמרינן: 'אמינא לך אנא גבר דחיל חטאין, ואת אמרת לי בר אוריין?' דאמר רבי יוחנן משום רבי אלעזר בן שמוע: אין לו להקדוש ברוך הוא בעולמו – אלא יראת שמיים; שנאמר: 'הן יראת ה' היא חכמה', שבן בלשון יווני קורין לאחת 'הינא'".

אין לו לקדוש ברוך הוא בעולמו – אלא אוצר של יראת שמיים בלבד

לכאורה קשה: הן אמנם אמרו בזאת, ובן אמרו (ברכות לג:): 'והאמר רבי חנינא משום רבי שמעון בן יוחי: אין לו להקדוש ברוך הוא בבית גנזיו – אלא אוצר של יראת שמיים; שנאמר: 'יראת ה' היא אוצרו!'"

אין לו לקדוש ברוך הוא בעולמו – אלא ד' אמות של הלכה בלבד

אך מאידך אמרו (שם ח.): 'אמר רב חסדא: מאי דכתיב (תהלים פז, ב): 'אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב'? אוהב ה' שערים המצויינים בהלכה – יותר מבתי כנסיות ומבתי מדרשות. והיינו דאמר רבי חייא בר אמי משמיה דעולא: מיום שחרב בית המקדש – אין לו להקדוש ברוך הוא בעולמו, אלא ארבע אמות של הלכה בלבד!'

יראה וחכמה זו צריכה לזו

נראה ליישב, דאין זו סתירה. כך פירש רש"י באיוב: "הן יראת ה' היא חכמה' – זו צריכה לזו, ואין חכמה יפה בלא יראה'.

נראית כוונתו לפי המבואר, דאין סתירה בין הגמרות; דיראה וחכמה – אחת הן. לא ניתן להשיג יראה – אלא בחכמה רבה; ואין השגת חכמה מושלמת – ללא יראה![יב]

חכמה בכח היראה ללא תערובת חכמות אחרים – מתקיימת

ראה מה שכתב השפת אמת (בראשית לחנוכה תרנ"ד): 'איתא בספר נר מצוה ממהר"ל (ח"א), כי היוונים היו רשעים בחכמה; לבן בקשו לפרש להם התורה יוונית בו'. עיין שם. וזהו שאומרין 'להשכיחם תורתך': על ידי התערבות חכמה שלהם. ודימו לומר כי התורה היא בשאר חכמה בעלמא; אבל באמת, חכמת התורה – היא גבוה ונעלם מהשגת האדם. ובתיב: 'הן יראת ה' היא חכמה', אמרו חז"ל: 'הן' – לשון יחידית; כי בשזוכה אדם לחכמה בכח היראה – אז עומדת לעד, ואין מתערב בה חכמות אחרים.

'ולבן הנס דמנורה, בשמן: שרומז למעלת בני ישראל: שמתעלה על כל משקה, ואין יכול להתערב כלל במשקין; כמו שאמרו במדרש (דב"ר פ' ז סי' ג) בפסוק (דברים כח, א) 'ונתנך ה' עליון בו'". ולבן גזרו חכמים על חכמת יוונית (משנה סוטה מט.): שלא לערב חכמות אחרים בחכמת התורה!

ועתה ישראל מה ה' א'להיך שואל מעימך, כי אם ליראה

וזו לשון רבינו צדוק הכהן מלובלין (פרי צדיק שלח אות י): 'ובתיב (שמות לא, ו): 'ובלב כל חכם לב נתתי חכמה', ואמרו בגמרא שם (ברכות נה.): 'אין הקדוש ברוך הוא נותן חכמה – אלא למי שיש בו חכמה; שנאמר (דניאל ב, כא): 'יהב חכמתא לחכימין וגו'". וצריך להבין: ומאין יקחו החכמה הראשונה?

'אך בתיב: 'הן יראת ה' היא חכמה'; והיראה – הוא מצד האדם, כמו שנאמר: 'מה ה' א'להיך שואל מעימך, כי אם ליראה', וכמו שאמרו בגמרא (ברכות לג:); ואיתא (דב"ר פ' יא סי' ו): 'חייכם! כל החכמה וכל התורה – דבר אחד קל הוא. כל מי שמתייראי אותי, ועושה דברי תורה – כל החכמה וכל התורה בליבו וכו'". וזהו הפירוש 'ובלב כל חכם לב', והיינו: שיש בו יראת שמיים, וכמו שנדרש (יומא עב:) 'ולב אין' (משלי יז, טז) על מי שעוסקין בתורה ואין בהם יראת שמיים'[יג].

[יב] א"ה. עוד במעלת היראה, וחכמה האמורה בה, ראה במאמרים 'והחכמה תעוז לחכם מעשרה שליטים' לפרשת ויגש, 'המשפט והמשטר בישראל' לפרשת שופטים, 'אין מחסור ליראיו' לפרשת בהעלותך, 'ואני ברוב חסדך אבוא ביתך' לפרשת בשלח, ובמעשה בית ודין (מאמרים 'יראת ה' – סוד המשפחה' לפרשת מקץ, 'בית יהודי' לפרשת שמות, 'חיסכון ליראת שמיים' לפרשת ראה ו'חינוך ליראת שמיים' לפרשת וילך).

[יג] נראה לרמוז כוונה זו בפסוק הנזכר, 'ועתה ישראל מה ה' א'להיך שואל מעימך כי אם ליראה את ה' א'להיך, ללכת בכל דרכיו, ולאהבה אותו, ולעבוד את ה' א'להיך בכל לבבך ובכל נפשך', שהכוונה מבוונת: שתהא בכם יראת שמים! שהרי מספר 'מה א'דני א'להיך שואל מעמך כי אם ליראה' [עה"כ] בגימטריה, עולה כמספר 'יראת שמים' [1001].

לזה רמז משה לפרעה באומרו אליו (שמות ז, יז): 'בזאת תדע כי אני הוי'ה', העולה גם כן במספר זה.

וכן נאמר במעשר שני [ששורשו 'למען תלמד ליראה' (דברים יד, כג), וכמבואר במעשה בית ודין (מאמר 'חיסכון ליראת שמיים' לפרשת ראה)], לאוכלו 'במקום אשר יבחר הוי'ה א'להיך' (שם יב, יח); וגם מספר בתוב זה עולה כמו כן.

מקץ שלוש שנים לגיליונותינו, הננו מתעתדים ברצות ה' יתברך, לכנס את שיחות מו"ר שליט"א היוצאות לאור במסגרת זו, לכרכן בבת אחת, ולהוציאן לאור עולם בספר.

לתרומות, הנצחות וכדומה, להצטרפות לתפוצת המייל, ולכל ענייני הגיליון, ניתן לפנות לכתובת colelyabiaomer@gmail.com

הופיע ויצא לאור

הספר שרבים חיכו לו

'מעשה בית ודין'

תובנות משולחן בית הדין לשולחן השבת
בנין הבית, חינוך וחיי המעשה בראי הפרשה

בל"ב שנות שבתו על מדין, יצא שמעו של אב בית הדין הגאון רבי מרדכי טולידאנו שליט"א כאוהב שלום ורודף שלום. כדיין האמון על ההליכה בדרכיו של הקדוש ברוך הוא, שאמר ימחה שמי על המים בשביל השלום, וכשותף לו במעשה בראשית - נתן ליבו והיצר בצרתם של ישראל, יגע ועמל בכל כוחו; במסגרת בית הדין, ולאחריה; בשעות לא שעות; השכיל להשכין שלום, וקומם לתפארה מאות בתים בישראל, שכבר היו על סף חורבנם.

בספרנו זה, מנסיונו העשיר, בראי המעשה שבא לפניו דבר יום ביומו, ובתבונת הדין - מציב הגאון המחבר את תמרורי האזהרה; מסקל את אבני הנגף ומסלק מוקשים; מתווה את הדרך לבית נאמן בישראל; מציג את השיטה לתיקון; מביא אותה אל שולחן השבת שלכם, ומאיר אותה באור יקרות לאור חכמת תורתנו הנצחית ועל סדר פרשיותיה; דולה פנינים מאוצרות מפרשיה, ודורך בעקבות מורי הדורות.

ניתן להשיג בכתובת המכון:
colelyabiaomer@gmail.com